

282 Mr William Shakespeare

Від видавництва

Українською мовою «Король Лір» існував досі в перекладах таких майстрів слова, як Пантелеймон Куліш (надрукований у львівському Франковому виданні 1899—1902), Панас Мирний (не виданий, манускрипт зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд 5, чч. 232—234) та Максим Гильський (увійшов у київський тритомник Шекспіра, вид. «Дніпро», 1964). Переклад Василя Барки, отже — четвертий український переклад цієї світової драми.

Поет працював над перекладом понад десять років. За цей час в українських журналах за кордоном з'являлися спершу фрагменти різних варіантів перекладу, що відповідали певним стадіям його становлення, а потім і весь переклад у цілості. Книжкове видання його було плановано на 350-у річницю смерті Шекспіра (1966), проте план не міг здійснитися з фінансових причин. Щойно тепер видання стало можливим.

Місце Барчиного перекладу виняткове щодо свого значення в українській Шекспіріані.

Серед матеріалів теоретичної конференції «Сучасні проблеми перекладання Шекспіра», яку організувала Рада з художнього перекладу правління Спілки письменників СРСР у Москві 1964, міститься виступ В. Левіка, в якому автор зокрема говорить так:

В англійських словниках трапляються слова, що їм не дається ніякого пояснення і лише сказано, їх, мовляв, винайшов Шекспір. А чи в наших перекладах багато знайдеться винайдених нами слів?

(...) Я не міг, на жаль, точно довідатись, але, наскільки пригадую, я читав десь, що розрив між мовою найвидатніших поетів світу та мовою Шекспіра являє собою мало не 5 або й 6 тисяч слів.

(...) Чи можемо ми похвалитися тим, що наші перекладади визначає така сама словесна щедрота? Якщо мова про те, які завдання стоять тепер перед нами, то це, на мою думку, найголовніше.

Я не здивуюсь, коли мені скажуть, мовляв, перекладачам з братніх республік легше впоратися з цим завданням, аніж нам. Російські перекладачі занадто обтяжені літературною традицією, нам важче ламати вистояні словосполучення. Російська літературна мова далі відійшла від народної основи, ніж, наприклад, українська та білоруська. Тим не менш і для нас це завдання аж ніяк не неподоланне.

Ми, безперечно, уточнюватимемо якісь деталі, якісь рядки виходитимуть краще, ніж у попередників. Якісь п'єси, приміром, ті, що друкуються в перекладі Щепкіної-Куперник, будуть перекладені сучаснішим і міцнішим віршем.

Та всі оті поліпшення не змінять суті справи, поки не з'явиться поет, який перекладе Шекспіра наново, тією свіжою, невтримною, буйною та багатобарвною мовою, що нею писав великий Вільям. (В. Левик. Нужны ли новые переводы Шекспира? — Мастерство перевода. «Советский писатель», Москва, 1968. Ст. ст. 103—104.)

Є всі підстави твердити, що ось тепер з'являється шекспірівський переклад, який повнотою виправдовує цю сподіванку «свіжої, невтримної, буйної та багатобарвної мови», і то мови, згаданої доброзичливим російським літературознавцем: української.

Переклад Барки не являє собою поліпшень чи вдосконалень супроти праці своїх видатних попередників. Він увесь складається з нового слова — нового в розумінні не тільки винаходу, а й переомислення. Кожна лексична одиниця, кожна синтаксична чи фразеологічна фігура взяті достотно на зубок, випробувані на смак і на запах і деформовані у тому творчому акті, коли, всупереч арифметичному закону, від перестановки доданків сума змінюється, дістаючи нову якість.

Якщо колись буде укладено словник Шекспірової мови з українськими відповідниками, то велике число еквівалентів супроводжуватиметься, отже, управнено-гордовитою позначкою «винайдено (або застосовано) Василем Баркою»: нічич, обкравиця, нишпоренці, зіпса, або такі утворення, як він обдитинивсь, я прибатькувавсь, або нарешті, відкриття нових можливостей слова в потужних контекстах:

1) Хай радше вдарить: хоч і внижеться виделля в ділянку мого серця!

2) Чом клеймують нас: в низню, ництво, безбатництво — низ, без?..

3) Я зважуся закласти мое життя за нього, що він написав це — аби випочути мою до вас люблячість, ваша честе, і без іншого небезпечного заміру.

4) Плутяга ти і суцїган, мисколизний недоїдковець, ницак, пихач, пустоголов, жебрун, трирамтяник, вискакуватий, гидосний шерстяно-панчоховий мошенник, бліднопечінковий боягуз, закарлючник позовний, курвинок, дериніс дзеркальчаний, прихвостень, виставніжковий дурисвіт, односундучковий рабик, што радий бути бурдейним сватником, аби всмак вислужитись, а сам — ніщо, тільки змішаний разом: плутяга, попрошун, лукавець, зводник, син і спадщизник покручної сучки: один, котрого я поб'ю на верескливий розпач, якщо заперечиш хоч останній складник свого титульства.

5) Гляділа чорно, язиком жалила якнайзмійніше посеред серця.

6) Білий писок чи — як вугіль, зуб — що труїть, коли вкусить, чи больонка, дойда, сука, чи британ, чи покруч гунцька, вертичка чи ряснохвістка, вскімлить од Хоми — всльозиться. Голову зметнув я: вдерти! — пси втекли через півдверки.

7) Тож нехай розітнуть лікарняно Регану.

8) Бо Глостерів байстрюк добріший був до батька, ніж до мене — дочки, народжені в законних простирадлах.

Навіть там, де у первотворі вираз найпростіший, мовити б, службовий, у Барки він завжди піднятий і по-новому оцінений: замість «Кент вигнаний, отже» (Kent banish'd thus) — Бач, Кента вигнано, і не «Що мають на увазі ваша милость?» чи й просто «Про що ви, ваша милосте?» (What means your grace), а Що означаєте, ваша милосте?

Ця безнастанна увага до кожного поруху слова дає Барці змогу засвоїти (чи — освоїти) у своєму рівнозначному виразі найменшу деталь у всіх тих випадках, де її, наприклад, Рильський або недобачає, абож свідомо випускає. Так, Рильський: Сестро, я маю поговорити про справу, що стосується нас обох. Барка: Сестро, не дрібницю маю сказати: що найближче торкається нас обох (Sister, it is not little I have to say of what most nearly appertains to us both). Рильський: я зітру на порох цього поганця, замішу й розмажу. Барка: я скришу

цього безверхого мугири в щекотурку і помажу ним стіни вбиральні (I will tread this unbolted villain into mortar, and daub the wall of a jakes with him).

Порівняння з перекладом Рильського, щодальше його робити, переконує, що справа тут, однак, не у різних можливостях чисто технічних розв'язок, а у відмінності самих принципів. Зусилля Рильського спрямовані на те, щоб супроти оригіналу виставити по змозі дисциплінованішу версію, усе розмашне й невтримне — втримати у звичних для певної стилістичної школи словесних рядах і конструкціях. Інакше кажучи, Рильському залежить на тому, аби будь-що появили Шекспіра клясиком так, як це поняття уклалося у теорії та практиці українського неоклясицизму. Барці йдеться про щось діаметрально інакше.

Варт зіставити одне-два місця, ось хоча б уривки з обох найславетніших монологів Ліра, щоб справа постала в усій наочності. Рильський:

... Почуй мене, природо!
Почуй мене, ласкаве божество!
Як суджено оцій гидкій тварюці
Дітей родити — відбери це в неї,
Неплідністю їй чрево засуши!
Нехай їй мертвотне, марне тіло
Довіку немовляти не народить,
Щоб ним пишались! А як вирок твій
Велить їй матір'ю колись назватись, —
Нехай народить хирляву потвору
Собі на муки!..

Барка:

Почуй, природо! Люба — божеська, почуй:
спини мету своєю, коли волієш
тварюку цю родючою зробити.
Впровадь у черево її — неплідство.
Всуши їй виростові влонця
і ввік від тіла змерзки не виводь
малятко в почесць їй! Коли ж родити мусить,
створи дитя маруди, щоб жило
на осоругу — виродне, в терзання їй.

Рильський:

Дміть, вітри, хай полопаються щокі!
Шалійте! Дміть! Ви, струмені кипучі,

Залійте ураганами всі башти,
Шпильі на вежах наших затопіть!
Ви, вогняні сірчані блискавиці,
Провісниці ударів, що ламають
Дуби в лісах, огнем своїм паліть
Старечу, сиву голову мою!
Разючий громе, землю розчави,
Розбий нікчемні виліпки природи
І сім'я те по вітру розметай,
З якого люди родяться невдячні!

Барка:

Вітри, дміть, щоб вам щокі трісли! В безум, дміть!
Ви, водопаддя й хуртовини, лийте,
аж втопите дзвіниці й вітровкази!
Ви, пламені сірчані, як думки — швидкі,
гінці від дубокрушних блискавиць,
мою поцільте білу голову! І, всетрясущий громе,
розплющ товсту округлість світу,
зламай взірці природи, враз почищ насіння,
що сплоджує людей невдячних!

Барка не тільки цурається будь-якого звужуючого узагальнення, а, навпаки, у кожному найнезначнішому випадкові утворює ніби додаткове силове поле, щоб виштовхнути назверх незвичне, незвичайне, одноразово-неповторне. Його неоціненна заслуга полягає в тому, що він, ступнево ускладнюючи свої засоби виразу, демонструє те, на що, на жаль, так мало звертали увагу українські перекладачі: називання речі в Шекспіра, яке відбувається не прямою дорогою, а якомога більше звивистою, де насолода спізнання зумовлюється саме в цьому неймовірному нагромадженні словообразів. Традиційність Барки куди давнішого засягу, ніж у Рильського. Модерними засобами він розкриває структуру шекспірівського мовного барокко.

Треба собі усвідомлювати, що переклад Барки — найпершою мірою літературний переклад. Раз у раз те чи те місце треба прочитувати двічі, тричі, аби увійти в усю його глибину. Щоб переклад зазвучав в акторських устах, взагалі, щоб він став підложжям вистави в театрі, потрібен був би або спеціальний сценічний варіант, який, нічого не кривдивши з принципу, уможливив би найкоротший шлях слова

з-за рампи у глядачівський зал, — абож той ступінь театральної майстерности, на якому цей найкоротший шлях упевнено забезпечується для найскладнішого слова. Переклад з'являється, отже, у світ як факт красною письменства (і при тому — як одне з свідчень культурного життя українців за кордоном).

У книгу, крім традиційного для наших видань цього роду різноманітного ілюстративного матеріалу, входять і текстові додатки, розподілені на два розділи: літературні інтерпретації твору та свідоцтва про його сценічні втілення.

У першому додаткові зроблено спробу конфронтувати погляди на Шекспірову драму, що походять із суперечних одна до одної ідейно-формальних засад: сенсаційна свого часу стаття Льва Толстого (в її стосовній до «Короля Ліра» частині), який засудив річ і з свого погляду на «природність» літературної творчости, і з погляду своєї етичної концепції, стаття Віктора Шкловського (повнотою), що розглядає п'єсу в світлі свого так званого формального методу, і уривки з статті Яна Котта, де настирливо проведено паралель із сучасним західноєвропейським «театром абсурду».

Другий додаток містить монтажі, які дають уявлення про виконання трагедії на кону різних епох: романтичний актор Людвіг Девріент, друг Е. Т. А. Гофмана (спогади відомого у свій час німецького шекспіролога Германа Ульріці), великий вірменський трагік XIX сторіччя Петрос Адамян, геніяльний єврейський лицедій Соломон Міхоелс (у власному свідченні), найбільший за наших часів англійський інтерпретатор шекспірівських ролей Лоренс Олів'є, київська вистава 1959, надихана концепцією Котта стретфордська вистава Пітера Брука 1962 та львівська, отже найновіша українська, вистава 1969.

В обох додатках зіставлення ідейно-світоглядових та формально-мистецьких поглядів зроблено по змозі гостріше. Те, що тут, мовити б, на одній площині зібрано суперечні, інколи діаметрально-супротивні точки зору, має на меті дати об'єктивне уявлення про непослабну актуальність проблем Шекспірової творчости на всьому протязі часу аж до наших днів. Без якогось особливого коментаря дається при тому вичути два основні наставлення: занепадницьке, яке, наслідком відомого історичного розвитку, ладне вбачати в Шекспірі провісника розкладу цілого суспільно-культурного циклу (що тут ототожнюється з «прикінцевою грою» людства

взагалі), і наставлення життєтворче, у ґрунті якого лежать зовсім відмінні взаємини людини з людиною та річчю і яке, навіть за негативної оцінки шекспірівського феномену (Толстой), сприймає цей феномен як чинник життя. Показово, що з погляду таких різних наставлень в одному й тому самому факті — як от у виставі Пітера Брука — виявляються й цілком різні сутності.

Свого роду понаддодатком уміщено, після тексту нашого перекладу, два зразки з давніших: монолог Ліра (III, 2) у перекладі Куліша і — першою публікацією — в перекладі Панааса Мирного.

Обкладинку нашого видання прикрашає, з по-своєму самозрозумілих причин, Шевченкова гальванографія «Король Лір та Блазень», що її поет виготував 1843.

«НА ГОРІ»